

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Mytická představa o ženském revenantovi v Irsku a ve
střední Evropě: Komparativní pohled**

Marek Tengler

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Mytická představa o ženském revenantovi v Irsku a ve
střední Evropě: Komparativní pohled**

Marek Tengler

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Petr Janeček, Ph. D.

Katedra etnologie

Fakulta filozofická Univerzita Karlova

Plzeň 2022

Poděkování

Chtěl bych v první řadě poděkovat své rodině za podporu ve studiu, bez jejich podpory a pomoci by tato práce nikdy nemohla vzniknout. Stejně tak velké díky patří mé přítelkyni za podporu v životě i v práci.

Tato práce by také vypadala úplně jinak bez věcných rad a korektury mé kamarádky. Díky Evve.

Má poslední, ale neméně důležitá díky patří mému vedoucímu práce doktoru Janečkovi, který si na mě i přes nabitý program udělal čas a Daně která odvedla mamutí kus práce, na přepsání práce do jazyka blízkého spisovné češtině.

Díky

Autorské prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2022

.....

Obsah

PODĚKOVÁNÍ	3
AUTORSKÉ PROHLÁŠENÍ	4
1 ÚVOD	6
1.1 PŘEDMLUVA	6
1.2 SYNOPSE	8
1.3 CÍLE PRÁCE	8
2 METODY VÝZKUMU	8
2.1 KOMPARACE	8
2.2 PRINCIPY VÝBĚRU ZDROJOVÉ LITERATURY	9
3 REVENANT V EVROPĚ	9
3.1 <i>BÍLÁ PANÍ</i>	10
3.1.1 <i>Regionální pověsti</i>	10
3.1.1.1 Čechy	10
3.1.1.2 Německo	12
3.1.1.3 Polsko	14
3.1.1.4 Slovensko	14
3.1.2 <i>Definice bílé paní</i>	16
3.2 BANSHEE	18
3.2.1 <i>Kelto-Irská tradice mýtů</i>	18
3.2.1.1 Keltské mýty	18
3.2.1.2 Irské mýty	21
3.2.2 <i>Definice banshee</i>	22
4 KOMPARACE BANSHEE A BÍLÉ PANÍ	26
4.1 MOTIVY K SROVNÁNÍ	26
4.1.1 <i>Poslové smrti</i>	26
4.1.2 <i>Spojení se šlechtou</i>	26
4.1.3 <i>Podoba</i>	29
4.1.4 <i>Dříve jsou vidět než slyšet</i>	31
4.1.5 <i>Reprezentace v umění</i>	33
4.2 TABULKA SROVNÁNÍ	35
4.3 PŮVOD SPOLEČNÝCH ZNAKŮ	36
4.3.1 <i>Keltské propojení</i>	36
4.3.2 <i>Křesťanství</i>	39
5 ZÁVĚR	41
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	43
LITERATURA	43
INTERNETOVÉ ZDROJE	44
CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ	46

1 Úvod

1.1 Předmluva

„Nikdy nevěřte vypravěčům, věřte příběhům.“

(Gaiman, 1993)

Právě tento citát Neila Gaimana, mě provázel dětstvím. Tehdy se ve mě probudil zájem o příběhy a vyprávění, který se postupem času přerodil do zájmu o kulturní antropologii a folkloristiku. Dnes, po více jak deseti letech, od chvíle, kdy jsem poprvé četl tento citát, se ke mně citát opět vrací. Tehdy, jsem ho chápal jenom jako poučku, která potvrzovala můj černobílý pohled na svět, ve kterém se nikomu nedá věřit. S postupujícím časem a především množstvím fantasy příběhů, které jsem v pubertě přečetl, jsem ale dospěl k jiné interpretaci. Nejde totiž vůbec o to, čemu se nedá věřit, ale o to, čemu se věřit dá. Vincent Crapanzano ve své knize *Tuhami Portrét Maročana* (Crapanzano, 2016), dospěl ke stejnému závěru. Ve své knize vypráví o muži jménem Tuhami, který ve svých fantastických příbězích nejen zkresluje realitu, ale naprosto otevřeně lže. Právě tyto příběhy ale říkají o Tuhamim víc, než on sám tuší. Při pozorném poslechu lze totiž ignorovat části o džinech a magii a zaměřit se na části, ve kterých popisuje důvody, proč jsou lidé těmito džiny posednuti. Při znalosti kulturního kontextu lze totiž odhalit, že „posednutí“ je pouze určitou metaforou pro „špatné svědomí“. Z Tuhamiho vyprávění tedy můžeme vydedukovat, proč si myslí, že lidi tíží „špatné svědomí“. Může se to zdát komické, ale vědomí, že příběhy mohou být víc, než útek před realitou, mi dodalo odvalu pro studium folkloristiky a studium toho, co o nás naše příběhy říkají.

Tématem mé práce je *Mytická představa o ženském revenantovi v Irsku a ve střední Evropě*. Na začátku se pokusím objasnit a definovat základní pojmy napříč Evropou. Rozhodl jsem se, že nejlepší nástroj k pochopení toho, co jsou tyto dvě démonické bytosti vlastně zač, je jejich porovnání. Na závěr se pokusím objasnit původ jejich společných znaků.

Na počátku byla moje motivace k výběru těchto bytostí především jejich popularita. Konec konců, jaké české dítě by neznalo, nebo alespoň neslyšelo pověst o bílé paní a vice versa, jaké dítě v Irsku, by neslyšelo o strašidelném křiku banshee, která volá duše zemřelých, do posmrtného života.

Při pozornějším pohledu na dvojici ženských revenantů, jsem narazil i na řadu kulturních paralel, které se prolínaly vyprávěním. Není snad tedy příliš odvážné tvrdit, že závěr této práce může posloužit, k pochopení toho, co potenciálně spojuje střeoevropský mýtus s mýtem irským. Toto pochopení, by mohlo pomoci k chápání našich společných kořenů a především naší identity. Jsou to totiž právě příběhy, které nás spojují a rozdělují.

Příběhy o ženských revenantech tak, nejen popisují určitý vztah našich předků, ke společenskému postavení žen, ale zároveň spoluvytváří jejich postavení. Taková už je podstata folklorních příběhů, které zároveň přispívají k udržování kultury, ale zároveň jí i tvoří.

Osobně vnímám jako hlavní úkol antropologie popis kultury a v širším kontextu i popis sociální reality, ve které žijeme. Ta při vši své komplexnosti, nevyhnutelně směřuje k potřebě multidisciplinarity. Proto je vhodné studium ve více tématických oblastech – historie, kultura, gender. Tomu může, jak doufám, být tato práce nápomocna.

1.2 Synopse

První část této práce, má za úkol popsat v minulosti v terénu dokumentované pověsti, z obsahové analýzy hlavních motivů těchto pověstí je následně vytvořená definice bílé paní ve střední Evropě. Druhá část, se pak věnuje rozboru vyprávění očitých svědků banshee a následně je vytvořená definice banshee. Třetí část, je pak věnována porovnání hlavních rysů těchto dvou démonických bytostí a výčtu jejich společných znaků. Poslední část, je pak otevřená spekulaci o společných kořenech těchto pověstí.

1.3 Cíle práce

Hlavní cílem této práce, je popsat démonické bytosti banshee a bílou paní, tak jak byly popisovány dobovou orální kulturou. Z těchto popisů, pak vytvořit pracovní definici obou bytostí, tak jsou zobrazovány v ústních vyprávěních a následně se pomocí synchronní analýzy detailněji podívat na to, co mají tyto bytosti společné.

Druhým cílem, je pak společné pověsti, analyzovat pohledem komparativní folkloristiky.

Třetím cílem této práce, je pokusit se najít původ znaků, které ženské revenanty sdílí.

2 Metody výzkumu

2.1 Komparace

K porovnání démonických bytostí, bylo vybráno několik rozlišovacích znaků, které byly extrahovány z jednotlivých dílčích vyprávění o nich. Jsou to následující: pohlaví, vysoký věk, bílý oděv, křik, rozpuštěné vlasy, pokrývka hlavy, návaznost na konkrétní rodinu, osamocenosť, zjevování se na hradech, funkce zvěstovatele života a smrti, používání hřebenu a skutečnost, jestli je identita dané bytosti známá.

Výběr těchto znaků vychází z komparace bílé paní provedené B. Lánovou (Lánová, 2020) a to u znaků: bílý oděv a návaznost na konkrétní rodinu. Ostatní znaky byly pak zvoleny po výzkumu provedeném na obou revenantech, který je více rozebraný v rámci kapitol *Bílá paní* a *Banshee*. Užší selekce těchto znaků je výsledek induktivní heuristické metody založené na analýze literatury viz. následující kapitola.

2.2 Principy výběru zdrojové literatury

Při výběru zdrojové literatury byly upřednostňované zdroje, zaměřující se na popis podoby ženských revenantů. Toto kritérium bylo vybráno pro jednodušší identifikaci znaků, které by dané bytosti mohly, mít společné.

Použitá literatura, je dostupná v anglickém nebo českém jazyce. Výjimkou je krátká báseň popisující bílou paní z Plessenburgu, která byla autorem této práce přeložená. Ačkoliv existuje řada kvalitních zdrojů popisující německou *Weiss Frau*, kvůli omezené jazykové vybavenosti autora a možným komplikacím, ke kterým by nevyhnutelně došlo při snaze text interpretovat, nebyly při psaní této práce cíleně využity. Jak je patrné hned z úvodu následující kapitoly, i v případě anglických textů je definování pojmů velmi ošidná záležitost a při špatném překladu by bylo jednoduché dosáhnout milného závěru ve finálním rozboru. Proto byl při využívání německých zdrojů hlavní badatelskou motivací vnější popis bílé paní a možný původ pověsti.

V anglickojazyčných zdrojích, existuje velké pokrytí banshee, přednost měly především sekundární zdroje. Hlavním zdrojem informací, byly dotazníky rozeslané po celém Irsku a jejich analýza folkloristky P. Lysaght, která je v této práci mnohokrát citovaná. Autor této práce, si je vědom dlouholetého akademického sporu, který panuje okolo původu banshee. Spor se v kapitole *keltské mýty* věnujeme. Na samotnou práci má, ale spor pouze minimální vliv, jelikož samotný původ banshee není předmětem analýzy.

3 Revenant v Evropě

V první řadě, je potřeba se vymezit termín ženský revenant, který je v úvodu a i v práci samotné několikrát použit. Ačkoliv je pojem revenant, vnímán širokou veřejností jako nemrtvá bytost, tedy člověk který zahynul a pomocí nadpřirozených sil vstal z mrtvých, lze tento pojem vnímat i v širším smyslu slova, tedy bytost, jež se vrátila ze záhrobí, či z dlouhodobé absence (Merriam-Webster, 2022). Je to právě tato definice, která je napříč prací používaná. Ačkoliv, by na evropskou bílou paní, šla použit i první definice slova revenant, u banshee to není tak jednoznačné. Banshee totiž může být jak nemrtvá žena, tak i potomek bohů. Ani mezi folkloristy kteří se věnovali tomuto tématu, nepadá shoda. Podle W. B. Yeats je banshee potomek starých irských bohů (Yeats, 2010). Narelle McCoy zase uvádí, že banshee je nadpřirozený duch, který se probouzí v těžkých dobách (McCoy, 2009). Patricie

Lysaght která vychází z podání irského obyvatelstva na toto téma, tvrdí že mezi obyčejnými lidmi není banshee s vílami spojována „*Vily unáší děti a ona (banshee) nic takového nedělá.*“ (Lysaght P. , *The Banshee: The Irish Death Messenger*, 1986, str. 44). Setkáváme se ale i s vysvětlením, že banshee je zesnulá léčitelka či plačka, která byla zakletá do podoby banshee (Harris, 2017).

3.1 Bílá paní

Ženští revenanti z řad bílé paní byly zvoleni z velmi bohemocentrického pohledu; zpracovávám oblasti, Česko, Německo, Polsko a Slovensko. To samozřejmě nejsou zástupci jediní. Na území Rakouska, je zaznamenáno také mnoho příběhů, ve kterých vystupuje Weisse Frau. Jako zástupce bílé paní v Rakousku, můžeme zmínit bílou paní z hradu Bernstein. Zástupci z Maďarska a Rakouska, ale neposkytly už žádné nové informace, které by pomohli v nadefinování si středoevropské bílé paní.

3.1.1 Regionální pověsti

Ačkoliv má bílá paní napříč střední Evropou velmi konzistentní podobu, nacházíme i v popisované oblasti rozdíly, pro účely vytvoření ucelené definice jsou v následujících kapitolách vybrány a rozebrány pověsti, jako zástupci podání z jednotlivých zemí.

3.1.1.1 Čechy

Nejvýznamnějším příkladem ženského revenanta v Čechách, je bezesporu bílá paní. První zmínky o této nadpřirozené bytosti, se datují k počátku 11. století (Březina, 2007). V pověsti o bílé paní z Pernštejna, se uvádí, že bílá paní je dcerou polského velitele Žibřida. Dcera, byla podle pověsti, zabitá vlastním otcem. Její otec bránil hrad, před útočníky z řad moravské šlechty. Po vleklém obléhání se velitel, i přes nesouhlas dcery, rozhodl uzavřít s Moravany příměří. Dcera, podle pověsti, začala na obléhatele střílet šípy, otec snažíc se uchránit mír, byl nucený proklát statečnou dceru mečem (Jurman, 1990). Tato pověst, ačkoliv nejstarší a bezesporu poutává, se nezdá příliš věrohodná. První zmínky o hradu Pernštejn, se datují do roku 1285, kdy o nich píše Štěpán z Pernštejna a Medlova. Je tedy pravděpodobné, že se autor pověsti, historií pouze inspiroval a pověst vznikla mnohem později.

Další pověst, také o bílé paní z Pernštejnu, je zařazená do 13. století. Podle této pověsti, je bílou paní služebná Adléta, která se narodila na Pernštejně. Adléta byla poslána svým otcem ke dvoru na Veveří, kde pracovala jako služebná. Na Veveří ale

neplánovaně otěhotněla. Při snaze zapřít těhotenství, vyřkla kletbu „*Pane Bože, jestliže jsem břichatá, bodejť bych se hned propadla.*“, tato kletba jí stála život a od té doby, se zjevuje na hradě Pernštejn. Na svém rodném hradě se zjevuje, jelikož cítí vůči svému otci velkou hanbu (Vorel, 2012).

K pernštejnskému strašidlu se vztahuje ještě jedna pověst. Pověst o bílé paní Markétě, dcery Bavora z Pernštejna. Markéta zdědila po smrti svého otce značný majetek. Podle pověsti, se majetku snažil zmocnit její strýc Jan. Markéta podezírala strýce, že jí bude chtít zavraždit. Rozhodla se proto utéct z hradu Pernštejn. Při útěku z hradu, ale Markéta zahynula po boku své služebné. Od té doby, se na hradě zjevuje a připomíná strýci Janu křivdu (Březina, 2007).

Všechny výše zmíněné pověsti, se týkají jedné bílé paní. Pravdou je, že strašidlo z Rožmberka je předobrazem mnoha dalším bytostem. Martin Stejskal ve své knize *Labyrintem tajemna aneb Průvodce po magických místech Československa* uvádí, že na území České republiky, je několik desítek lokalit, spojovaných se zjevením bílé paní viz obrázek 1 níže (Stejskal, 1991).

Obrázek 1 - Bílá paní v ČR (Lánová, 2020, str. 67 cit. dle Stejskal, 1991, str. 29)

Z této mapy je jasné, že pověsti o bílé paní bylo dokonce mnoho desítek. Tyto pověsti díky svému rozšíření, podlehly procesu folklorizace a postupně měnily svoji podobu k nepoznání.

Zásadním zdrojem informací o bílé paní, je dílo *Vestigium Bohemiae Piaie* českého jezuita Alberta Chanovského, který žil mezi roky 1581–1643. Jeho práce, byla prvním pokusem o dokumentaci ženského revenanta v Čechách a vycházel při tom, přímo z ústního folkloru. Dalším z jezuitských autorů, je Bohuslav Balbín. Ten, jak uvádí Barbora Lánová, sjednotil představu o bílé paní a nazval jí Perchtou z Rožmberka (Lánová, 2020, str. 90). Pro bílou paní Rožmberskou je pak specifické, zjevování v Českém Krumlově a Jindřichově Hradci. Podle pověsti, byla Perchta dcerou Oldřicha II. z Rožmberka, který žil mezi roky 1403–1462. Perchta byla provdaná za Jana z Lichtenštejna. V manželství ale byla velmi nešťastná. Nejen že byla Perchta vykořeněná z rodného kraje. Její otec, stejně jako její manžel, chtěli sňatkem vyřešit špatnou finanční situaci. Velmi rychle se tedy ukázalo, že Oldřich II z Rožmberka za dceru nehodlá vyplatit věno. Jan z Lichtenštejna tuto křivdu nevzal s povděkem a svoji zlost, si vyléval na manželce. I přes opakované dopisy s žádostí o pomoc, jí její vlastní rodina nepomohla. Po smrti manžela a dětí Perchta umírá a je pohřbená ve Vídni. Podle pověsti se stala strašidlem, protože manželovi nikdy neodpustila jeho hanebné chování. (Březina, 2007) Z Perchty se pak stala ochránkyně rodu Rožmberků. Zjevovala se pak na mnohých zámcích, které patřili pánům z Růže. August Sedláček ve svém díle *Hrady, zámky a tvrze království Českého* se také zmiňuje o Petru Vokovi a protekci, kterou mu bílá paní věnovala (Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl třetí Budějovsko, 1994).

B. Lánová ve své práci dokonce uvedla, že ochrana rodu, je v českých pověstech skoro tak často zmiňovaná, jako její bílé roucho, které jí dalo přízvisko (Lánová, 2020). I v této práci bude skutečnost, že ženský revenant ochraňuje rodinu, klíčový.

3.1.1.2 Německo

Fenomén bílé paní v její různorodá podoba, není záležitost pouze českých zemí. Bílá paní v Německu dosahuje stejné, jestli ne větší, rozmanitosti. Nejznámější pověst o *Weiss Frau*, má svůj původ na hradě Plassenburg, který stojí nad městem Kulmbach v Bavorsku. Pověst je spojená s rodem Hohenzollern. Podle pověsti na hradě straší hraběnka Kunigunde z Orlamüde. Hraběnka se podle pověsti zamilovala do purkrabího z Norimberku. Purkrabí Albrecht der Schöne sňatek ale odmítl kvůli rodičům, kteří si jej nepřáli. Při odmítnutí nabídky k sňatku, se ale vyjádřil velmi nešťastně. Podle pověsti řekl, že sňatku brání dva páry očí. Hraběnka si to vyložila tak, že sňatku brání dvě děti z předchozího manželství. Rozhodla se proto obě děti

zavraždit, bodnutím jehel do očí. Albrecht poté co se doslechl o strašném mordu, se hraběnky zřekl. Ta se následně vydává do Říma, aby dosáhla odpuštění a po návratu do Bavor zakládá klášter Himmelkron. Kvůli svým hříchům, je ale navždy odsouzená bloudit po zámcích pánů z Hohenzollernu. Německé zdroje, na toto téma uvádí báseň, připisovanou Johannu Löeru, melkendorfskému faráři.

*A tak myslím při tom na své děti.
Kvůli těm očím, které mají
mě o mého milého okrádají!
Do ženy se šílenství vkrádá,
když smrt svých dětí spřádá.
O život jejich je okrádám,
když jehlice do hlav jim vbodávám.¹*

Právě u bílé paní z Plassenburgu, můžeme najít i spojení s bílou paní Perchtou z Rožmberka. Roku 1561 si vzal Vilém z Rožmberka Žofii z rodu Hohenzollernů a Jáchym Oldřich z Jindřichova Hradce se oženil s Marií Maximiliánovou z rodu Hohenzollernů. Barbora Lánová na toto téma píše, „*Tyto sňatky bezpochyby vytvořily podmínky pro rozšíření pověsti o bílé paní i do českých zemí.*“ (Lánová, 2020) a vychází při tom z knihy Heleny Braunové *Českokrumlovské domy vyprávějí* (Braunová, 2009). Není tedy překvapivé, že jsou si v popisu, tyto bílé dámy velmi podobné.

¹ Autorský překlad původního textu připisovaný Johannu Löeru, převzatý z (Academic, 2000-2021, 2022). Slouží pouze pro ilustrační účely a není reprezentací původního díla.

3.1.1.3 Polsko

Nejčastěji zmiňovanou představitelkou ženského revenanta v Polsku, je bezesporu bílá paní ze zámku Kórniku Teofilie z Działyńskich. Ta žila na zámku Kórník v 18. století a zapsala se do dějin, když nechala celý zámek zrenovovat do barokního stylu (Szczyrczyńska, 2015). Teofilie se do historie také zapsala jako dobrá hospodářka města Kórník. Bylo o ní známo, že uprchlým rolníkům nechala vystavět v Bnině kostel, radnici a nechala založit i hasičský sbor. Známa byla i její tolerance k Židům, kterým dovolila zřídit si vlastní školy a otevřít si živnosti (Gnaś, 2022). Nabízí se zde tedy spojitost, Teofilie s bílou paní z Telče a Hradce. Obě šlechtičny totiž byly známé, díky péči o prostý lid. Obě také zavedly zvyk, podávání sladké kaše pro poddané (Sedláček, 1998, stránky 217-218).

Podle pověsti, kterou uvádí Barbora Lánová (Lánová, 2020). Opouští Teofilie každou noc svůj portrét a vydává se s rytířem oděným v černé zbroji, na projížďku. Podle pověsti byla do obrazu zakletá, protože nechala zdemolovat lovecký hrad Górków a poklad, který se schovával ve sklepení, použila k renovaci zámku. To prý popudilo d'ábly, kteří tento poklad chránily a z pomsty šlechtičnu proklely.

Podle další pověsti, o které píše Herbert Gnaś (Gnaś, 2022), v Kórniku začal požár, který připravil o střechu nad hlavou mnoho lidí. Teofilie využila cihly z hradu Górkow k výstavbě nových domů. Starý hrad ale hlídali duchové rodu Górków, kteří na Teofilii uvrhli kletbu, podle níž, může získat svobodu, až se někomu podaří najít poklad, který duchové střežili (Gnaś, 2022).

V pověstech o Teofilii se ukazuje zajímavý motiv „vycházení z obrazu“, který se objevuje i v pověstech o bílé paní z Rožmberka. Dále se zde ukazuje propojení s černým rytířem anebo také bezhlavým rytířem. Černý rytíř, je mimo jiné ústřední postavou, pověsti lednického zámku (Škápíková, 2012). Lednice mají také pověst o bílé paní, ale o černém rytíři, v ní není žádná zmínka (Řezáč, 2005). Podobně jako bílá paní z Pernštejna a Rožmberka, má i Teofilie svůj portrét, který visí na zmiňovaném zámku Kórník.

3.1.1.4 Slovensko

Když studujeme ženského revenanta, nedá se v souvislosti se Slovenskem nezmínit postava Levočské bílé paní, která straší na Spišském hradě. Podle pověsti se jedná o šlechtičnu Juliánu Korponayovou. Šlechtična byla první a jediná žena, která se

v uherských dějinách dopustila vlastizrady, alespoň tak uvádí Miroslav Strelec v reportáži² pro Český rozhlas Vltava (Strelec, 2011). Juliána se na přelomu 16. a 17. století měla stát špiónkou, která předávala tajné dokumenty uherským rebelům, kteří vedli boj proti Josefu I. Habsburském. Júlie byla provdaná za Jánoše Korponaya, který bojoval na straně protihabsburské šlechty. Během oblehání Levoče císařským vojskem, se ale šlechtična rozhodla změnit strany a vpouští císařskou armádu do města tajným tunelem. Zrady se prý dopouští výměnou za šlechtický titul a pozemky pro svého syna. Než má ale možnost vybrat si svoji odměnu císař Josef I. umírá a Juliána je mučená a popravená za velezradu na hradu Červený Kámen (Jókai, 1970).

O šlechtičnině zradě neexistuje žádný důkaz a dochoval se pouze dopis Levočské městské rady s podmínkami kapitulace (Strelec, 2011). Podobně jako u Teofilie a paní z Pernštejna, se i obraz Juliány dochoval ve městě Levoč.

²Naposloucháno z reportáže v pořadu Mozaika od Českého rozhlasu.

3.1.2 Definice bílé paní

První bod kterému je potřeba se věnovat, je vymezení bílé paní proti příbuzné démonické bytosti českého folkloru, a to meluzíně. Na první pohled, se může zdát jako zbytečné, ale z rešerše pro tuto práci vyšlo najevo, že meluzína bývá velmi často s bílou paní zaměňována a vice versa. Meluzína má s banshee společný hlavní znak, tj. její křik. Mezi těmito bytostmi, existuje daleko výraznější motivické propojení než u banshee a bílé paní. Kořeny pověsti o meluzíně se nacházejí ve Francii, která měla historicky s Anglií a později s Velkou Británií mnohem silnější vazby, než měla království Svaté říše římské. Mezi Francií a Irskem tudíž mohlo snáze dojít k synkretismu dvou nadpřirozených bytostí. Nutno upozornit, že toto je pouze domněnka. Ať to ale případ meluzíny je, či není, zaslouží si meluzína a banshee samostatný výzkum.

Jak již bylo řečeno na konci kapitoly o bílé paní v Čechách, hlavním znakem bílé paní je barva jejího oděvu, který jí dal i jméno. Ačkoliv se zdá barva šatů velmi důležitá, většina pověstí přesně nepopisuje šaty samotné. Barva samotná může být jak symbolem nadpřirozeného původu bytosti, ale i symbolem smrti. V období středověku bylo totiž zvykem nosit vdovské šaty, které měly bílou barvu. Dalším možným spojením, ale může být i tradiční oděv řeholnic. Toto spojení je do očí bijící u bílé paní z Plassenburgu, která podle pověsti založila cisterciácký klášter v Norimberku a na freskách, je zobrazována v řeholnickém úboru.

Kromě oděvu, pak všechny bílé paní spojuje jejich nepopiratelná kategorizace, do skupiny revenantů³. Zároveň všechny zmíněné pověsti spadají do kategorie *E300* podle Thompsonova transkulturního katalogu folklorních motivů (Thompson, 1955), tedy mrtvé osoby, které se vrátily k životu ale nemají zlé úmysly. Motivace duchů, však může spadat i do kategorie *E334* tedy *duch, který straší v místě neštěstí, zločinu anebo tragédie*. To nám ale tvoří problém u bílé paní z Rožmberka, která se má zjevovat hned na několika Rožmberských sídlech a její výskyt, tudíž není limitovaný, pouze na místo jejího skonu. Ke kategorizování naší „stereotypní“ bílé paní, také můžeme použít katalog českých démonologických pověstí Jana Luffera, který bílou paní řadí do, „zjevení v lidské podobě jako omen“. V zápisu *2.A.25 Ženský přízrak*, jí definuje takto:

³ Druh nadpřirozené bytosti definovaný jako, „někdo kdo se vrátil, především pak někdo kdo se vrátil k životu poté co umřel“ (Cambridge University Press, 2022)

„Bílá/černá žena/žena, která přeskočí přes hřbitovní zed’/ žena, která zemřela nešťastným způsobem, se zjeví krátce předtím, než někdo zemře / zjeví se tomu, kdo má brzy zemřít.“ (Luffer, 2014)

Tato velmi výstižná definice, velmi dobře sedí na českou bílou paní a v kapitole *komparace banshee a bílé paní*, s ní budeme ještě pracovat.

Až na výjimky, jako je pověst o Adlétě bílé paní z Pernštejna, můžeme říct, že bílá paní pokud patří ke šlechtě a je pevně svázaná s určitým rodem. Příslušnost k aristokracii je pro nás důležitá, protože motiv ochrany rodu, je neměnný napříč většinou pověstí a můžeme se o něj opřít, v případě porovnání s banshee.

Poslední znak, který nám pomůže v definování evropského revenanta, je funkce bílé paní jako zvěstovatele smrti. Na toto téma píše A. Jirásek hned na počátku pověsti o bílé paní toto:

„Někdy stojí dlouho při dveřích, až pojednou vkročí náhle, znenadání. Někdy však se ohlašuje, nežli života ukrátí. Taková bývala víra a jest, že se ukazuje znamení nastávající smrti, že slychati podivné zvuky, jež věští blížící se poslední chvíle.“ (Jirásek, 1959)

Kromě zjevování se v případě smrti, máme ale i zjevování se v případě narození. Karel Březina toto tvrzení potvrzuje, ve vyprávění o Adlétě bílé paní z Pernštejna. Dodává také, že když měla paní bílé šaty, tak předpovídala narození a když černé, tak smrt. (Březina, 2007)

Naší bílou paní tedy můžeme definovat jako: *Ženský revenant oblečený v bílém oděvu, který se zjevuje v místě neštěstí, zločinu anebo tragédie. Funguje jako ochránce rodu a jako zvěstovatel smrti anebo narození. Nejčastěji se zjevuje jako mladá žena s pokrývkou hlavy.*

3.2 Banshee

Hned z počátku je potřeba upozornit na limitace této práce z pohledu moderní vs tradiční představa o banshee. Brian R. Tillesense se ve své práci (Tillesen, 2010) věnuje mýtu o vílích pevnostech v county Sligo. Jeho závěry vypovídají o změně názoru obyvatel Irska na mýtus o banshee. Víra v nadpřirozené bytosti má spíše podobu pověřivosti, ale na běžný život má tato víra již minimální vliv. Tyto závěry jsou v protikladu se svědectvími, které byly publikované v roce 1986 v knize *The Banshee The Irish Death Messenger* od Patricie Lysaght (Lysaght P. , *The Banshee: The Irish Death Messenger*, 1986). Z těchto svědectví vyplývá, že víra v banshee měla vliv, především na vnímání smrti na venkově. Právě z těchto svědectví, bylo v této práci čerpáno při popisu a definování banshee.

Ze zmíněné limitace je také jasné, že zdroje věnující se banshee a bílé práci jsou velmi odlišné. U bílé paní bylo čerpáno především ze sekundárních zdrojů, kdež to u banshee byly upřednostňovány zdroje primární, konkrétně pak svědectví lidí kteří banshee viděli, či slyšeli.

3.2.1 Kelto-Irská tradice mýtů

3.2.1.1 Keltské mýty

Irsko je země velmi bohatá na folklór. Vliv irského folkloru můžeme vidět na populární kultuře 21. století. V průběhu let se irský folklór dočkal hned několik vln obrození, a to nejen v hudbě a tanci, ale i ve filmu a literatuře. Irské mýty a pověsti mají dlouhou historii, její první dokumentované projevy se datují do 6. století př. n. l. a 4. stoletím našeho letopočtu. Právě v tomto období se v Irsku objevují první keltská osídlení, která vytlačují osídlení doby bronzové. Díky tradici vypravěčů, se nám dochovaly řada mýtů a pověstí. Kromě orální tradice, se dochovali i kelto-křesťanské manuskripty, které dokumentovaly před-křesťanskou mytologii. Mezi nejznámější příběh, pak patří mýtický koncept *Tír na nÓg*. Neboli představa irských keltů o posmrtném životě. Tyto záznamy se staly nástrojem, který pomohl christianizaci Irska a kanonizaci, mnohých mýtických postav za kterou se zasloužil sv. Augustin. Mezi takové postavy, patřila Brigita Irská, která původně patřila k božstvu *Tuatha Dé Dannan*. Brigita je vedle sv. Patrika hlavním patronem Irska (McKenzie, 2019). Výsledek duality křesťanství a keltského folkloru je pak to, co dnes známe jako irský folklór. Je nutné podotknout, že Patricie Lysaght, na toto téma uvádí, že i když je mýtus o banshee starý jako samo křesťanství v Irsku. Její mýtus existoval vedle

křesťansko-keltského mýtu. (Lysaght P. , 2020)⁴ Důležité je zde slovo „vedle“, protože jak autorka uvádí, mýtus o banshee není s křesťanstvím spojován.

Pátrání po kořenech mytologie Irského revenanta, se ale ukazuje jako velmi obtížná činnost. Většina příběhů o banshee vychází z orální tradice lidových vypravěčů a je tudíž nemožné dohledat autentickou mytologii. Každým dnem podléhá vyprávění o banshee změnám a úpravám. Velký podíl na těchto změnách má i populární kultura. Dá se tudíž přepokládat, že mýtus z 10. století se liší od pojetí banshee v populární kultuře. Nejen že se ale mytologi liší napříč věky, ale zároveň napříč regiony. U banshee můžeme totiž vidět řadu rozdílů napříč jednotlivými irskými county⁵. Určitým vodítkem v pátrání po kořenech banshee, nám ale může být i role ženských bohyní v keltské mytologii. Audroně Gedžiūtė ve své doktorské práci, jasně definovala keltskou perspektivu na roli ženy a její spojení s liminálními prostory⁶. Bohyně *CailleachBéara*, nebo také „ježibaba z Beara“, je matkou sedmi zakladatelů prominentních klanů Irska (Gedžiūtė, 2014). Slovo *cailleach* je překládáno jako ten/ta jež je zahalený/ná (tamtéž). Nutno podotknout, že toto zahalení v překladu implikuje i jeptišku, je ale zřejmé, že tato interpretace je ovlivněná výkladem těchto mýtů křesťany.

U keltských bohyní ještě zůstaneme. S banshee je totiž spojována i bohyně *Badb*. Bohyně *Badb*⁷ je v moderní irštině překládána jako *Badhbh* a v češtině přeložitelná jako „vrána“. Tato bohyně, je známá jako bohyně války a mezi její významy patří, děsivý křik a schopnost způsobovat tímto křikem zmatení na bojišti. Symbolika vrány jako zvěstovatele smrti, je univerzální napříč mnoha kulturami a i ve střední Evropě je vrána spojována primárně se smrtí a zármutkem. Pak je tu spojení války, která jde ruku v ruce se smrtí. Posledním symbolem je její křik, který je nepopíratelným spojením banshee s *Badb* (Lysaght P. , 2020).

Byla to právě keltská mytologie a představa o posmrtném životě, která stála za vznikem *Tuatha de Danann*, nebo také „lid bohyně Dany“. Irští keltové věřili, že první

⁴ Zdrojem je podcast Dublinské univerzity, ve kterém je vedený rozhovor s profesorkou folkloristiky Patrickou Lysaght. Ta na toto téma napsala několik odborných publikací mezi nimi např. „*The Banshee: The Irish Supernatural Death-messenger*“ a „*A Pocket Book of the Banshee*“.

⁵ V této práci je zvolený termín *county*, především kvůli specifickému kulturnímu kontextu. Slovo „county“ je možné překládat, jako hrabství, okres či kraj. Na rozdíl ale od českého rozdělení na „kraje“ sebou „county“ nesou historický kontext. Vznik některých některých county, sahá až do období před-normanské invaze, kde byly známé jako *pettykingdom*

⁶ V našem případě je liminálním prostorem myšlená víra ve stav mezi smrtí těla a cestou duše na „onen svět“.

⁷ Vyslovuje se jako „bajev“.

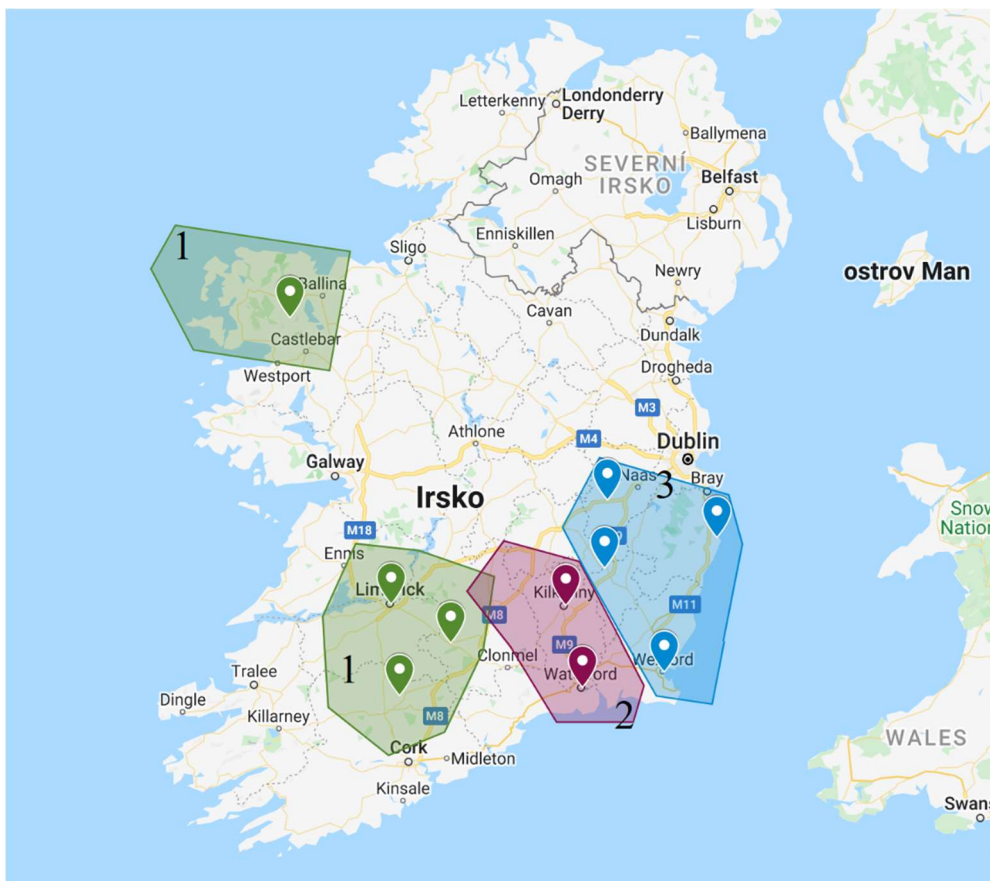
obyvatelé a vládci Irska byli, polo-bohové kteří ovládali magii a patřili k těmto *Tuatha de Danann*. Jejich potomci se jmenovali *Aossí* nebo také *sídhe*. Mezi *Aossí* patří víly a elfové, kteří žijí v tzv. „vílím vrchu“⁸. Když se podíváme na původ *Aossí* zblízka, opět narážíme na propletení křesťansko-keltské tradice. William Butler Yeats v roce 1888 totiž napsal, že podle irských archivářů jsou víly a elfové potomci lidu bohyně Dany, na které se však zapomnělo, přestali být uctíváni a důsledkem toho ztratili na moci a zmenšili se. Ve stejné větě, však i uvádí že podle irských rolníků jsou víly, „*Andělé, jež nebyli dost dobří na to, aby byli zachráněni a ani dost špatní na to, aby byly odvrhnuti.*“⁹ (Yeats, 2010). Podle Yeatse a jiných folkloristů je banshee druh víly. Pokud bychom se chtěli opřít i etymologický důkaz, tak nejrozšířenější výraz pro banshe ve staré irštině je *ben síde*, přičemž *Aos sí* je moderní překlad staro-irského *Aessídhe*. Označení *sídhe*, je souhrné označení pro víly (Tillesen, 2010). *Bean síde*, je pak doslova přeložitelné jako „vílí žena“ nebo „žena vrchu“. V tomto bodě, je nutné zmínit že Lysaght popírá spojení s vílou a podle ní, lepším překladem *beansíde* je spíše „osamocená osoba“ (Lysaght P. , 2020).

⁸Zde je vrch přeložený ze slova „mound“ - přičemž „fairymound“ nebo také „fairyforts“ je označení, pro konkrétní druh staveb objevující se napříč Irskem. Tyto hliněné vrchy jsou pozůstatkem prehistorických pevností, opevnění a kamenných kruhů.

⁹Naráží při tom na situaci po válce nebe a pekla, kdy andělé kteří stáli za Satanem, byly Bohem zavrženi.

3.2.1.2 Irské mýty

V závěru minulé kapitoly, jsme už pracovali s etymologií slova banshee. Doposud, jsme se ale nebavili o slovu samotném. Slovo „banshee“ je anglický přepis irské *an bhean sí*. V Irsku má tato bytost ale hned několik jmen. *Bean sí* je podle Patricie Lysaght nejrozšířenější označení a je známé po celém Irsku (O'Connor, 1986), tento výraz se používá i ve Skotsku. Další označení jsou *bean chaointe*, *badhbh* a

Obrázek 2 - č. 1 = *beanchaointe*, č. 2 = *badhbh*, č. 3 = *babha*
Data map ©2022 GeoBasis-DE/BKG (©2009), Google

babha přičemž všechna jména se odvolávají ke stejnému druhu nadpřirozené bytosti. Místa se specifickým označením lze vidět na Obrázku 2.

Je zřejmé, že příčinou různých pojmenování pro stejnou bytost, je předávání pověstí o banshee primárně ústní metodou. Když vypravěč předával příběh, je možné že si určité prvky příběhu upravil a mezi nimi, byla i výslovnost jména bytosti o které zrovna vyprávěl.

3.2.2 Definice banshee

Na začátku je třeba si objasnit, jestli je banshee „ženský revenant“, nebo nikoliv. Pokud bychom brali ustálenou definici revenanta, jako bytost která vstala z mrtvých, měli bychom problém. Podle pověstí, se do banshee přemění profesionální plačka¹⁰, která nedělá svojí práci pečlivě. Podle jiné pověsti jde ale o ducha mladé ženy, která se zabila kvůli nešťastné lásce. Podobný motiv můžeme vidět i u la llorony v Mexiku, či pomstychtivého ducha onrjó z Japonska. O Tato pověst je zvláště lákavá ke komparaci, protože připomíná nejednu pověst o bílé paní v Evropě. Pověst s plačkou, bychom mohli použít, k položení výzkumné otázky „Jaké jsou kořeny pověsti o Banshee.“, jenomže verze s nešťastnou láskou, se vyskytuje pouze v jediném případě a bylo by předčasné z ní dělat nějaké závěry. V rámci rešerše pro tuto práci, se mi nepodařilo najít spolehlivý zdroj, který by bral pověst o nešťastné lásce, jako vysvětlení původu banshee. Za to se hned několik zdrojů shoduje na tom, že banshee je víla, nebo alespoň nadpřirozená bytost víle podobná. Ačkoliv, jak už bylo řečeno, Lysaght tento původ odmítá a řadí jí jako vlastní druh bytosti a srovnává banshee s bílou paní a norským duchem *fylgja*. Zaměřuje se při tom tedy víc na aspekt, ochrany rodu, než nemrtvého původu. Vzhledem k tomu, že dotazník Lysaght na téma banshee, poskytl většinu primárních zdrojů týkající se banshee i v této práci, když mluvíme o revenantovi, nemyslíme tím vždy nemrtvého.

Díky dotazníkům, které byly Patricií Lysaght rozeslány po celém Irsku (Lysaght P. , *Irish Banshee Traditions: A Preliminary Survey*, 1976), máme konkrétnější představu o to, jak lidé postavu banshee vnímají a jaké všechny nadpřirozené jevy jí přisuzují. Bude to právě tato představa o kterou se budeme opírat při naší definici.

Abychom si udělali lepší představu o podobě banshee, můžeme použít citaci z Yeatsova díla. Konkrétně příběh „O tom jak Thomas Connoly potkal banshee“ kde je popisován irský revenant takto:

„Bledá jako umrlec s očima jako upředenýma z příze, kvůli strašlivé moci jejího nářku který musela dělat... modré jako pomněnky zastřené jako měsíc v příkopu za zimní noci. Když na mě pohlédly, zaklnul jsem se strachem a mráz mi projel po zádech.“ (Yeats, 2010)

¹⁰ Žena která se profesionálně věnuje oplakávání mrtvých.

V tomto popisu si můžeme všimnout zmínky o křiku. Právě křik či pláč banshee, je jeden z nejdůležitějších symbolů tohoto revenanta.

Přesná podoba banshee je předmětem debat. Pokud se bavíme o banshee, tak tím myslíme druh démonické bytosti. Jednotlivá vyprávění, ale mluví o banshee jako o jedné konkrétní banshee. Poznávací znaky se mohou napříč různými příběhy lišit, podobně jako se liší lidé. Svědectví z county Waterford např. mluví o duchu staré ženy, která zanedbávala své povinnosti jako profesionální plačka (Lysaght P. , Irish Banshee Traditions: A Preliminary Survey, 1976). Jiné příběhy, pak mluví o krásné mladé ženě s dlouhými bílými vlasy, která se češe červeným hřebenem. Pokud ale vycházíme z práce Lysaght, většina příběhů popisuje banshee jako starou ženu. Podobně jako vysoký věk, jsou i bílé či šedivé vlasy, poznávacím znakem. Svědectví z county Clare se zmiňují i o hnědých vlasech a svědectví z county Waterford pak mluví následovně:

„...říká se že badhbh se zjevuje jako krásná žena s dlouhými zlatými vlasy, které jí spadají až po paty, když si tady na židli češe vlasy.“

V této citaci, vidíme už druhou zmínku o česání vlasů. Některé příběhy se dokonce věnují pouze hřebenu banshee. Tyto hřebeny jsou popisovány jako zlaté, stříbrné či kostěné. Existují dvě vysvětlení, proč je hřeben tak důležitý. Tímto hřebenem si může banshee česat své dlouhé vlasy, zároveň se stará o vlasy zemřelých. Tato pověst je zřejmě motivovaná původem banshee. Za života totiž byla čarodějnici, léčitelkou či ošetrovatelkou, která se na hradech starala o raněné a připravovala mrtvé na pohřeb. Při těchto pohřebních přípravách se starala i o fyzický vzhled mrtvých. (Harris, 2017). Marissa Harris ve své práci představila hypotézu, že tyto léčitelky byly často zaměstnávány jako profesionální plačky. Rituální truchlení bylo ve středověkém Irsku běžné a pláč za mrtvé, fungoval jako přivýdělek pro řadu žen. O rituálním oplakávání napsala Jana Hybrantová toto:

"Rituální oplakávání mrtvého bylo obvyklé již v předkřesťanské době. Původní motivací byla snaha odehnat zlé demony a zamezit návratu zemřelého. Pláč vyjadřoval žal a bolest nad ztrátou zesnulého." (Hybrantová, 2018/19)

Dá se předpokládat že ženy, které se v běžném životě setkávaly se smrtí, byly pozůstalými oslovovány s prosbou o účast na pohřbu. Zvláště pak pokud si to pozůstalá rodina mohla dovolit.

Samotný oděv banshee, je také předmětem dohadů. Příběhy, kde by byla banshee spatřena jsou vzácné¹¹ a příběhy, které by se zmiňovaly o jejím oblečení, ještě vzácnější. Z toho, co víme, je jasné že se banshee zjevuje, jako bosá starší žena v bílém plášti. Důležité je, že ačkoliv má plášť, tak kápi nemá nasazenou a jsou tak vidět, její příznačné dlouhé vlasy.

Výrazným charakteristickým znakem banshee, který nám pomůže v jejím definování, jsou okolnosti jejich zjevu. Zde nám bohužel Thompsonův katalog motivů příliš nepomůže, jelikož banshee má vlastní záznam M301.6.1., „*Banshee jako nositel neštěstí*“ (Thompson, 1955). Pověsti a vyprávění, jsou v tomto smyslu poměrně jednoznačné. Křik banshee vždy předznamenává smrt, často pak smrt očekávanou. Typicky je to pak smrt nemocných anebo zraněných jedinců. Tento křik, je popisovaný jako nárek, kterého by nebyl schopný žádný člověk. Popisy křiku, jsou pak velmi barvitě, vypravěči se v nich snaží popsat křik dost lidský na to, aby nebylo možné si ho splést se zvířetem, ale dost nelidský na to, aby dokázali popsat nadpozemskost tohoto křiku. Tento zvukový projev je také popisován, jako plný tesklivý pláč, jehož účelem je oplakávat úmrtí. P. Lysaght, na toto téma hovoří o symbolickém truchlení celé komunity a chaotičnost křiku, popisuje jako ztělesnění chaosu, který smrt přinese do celé komunity (Lysaght P. , 2020).

Banshee oznamuje smrt lidí „čisté galské krve“, což v kontextu vyprávění, znamená potomka rodu, který v Irsku vlastnil půdu. Rodiny které banshee sleduje, pak typicky mají předponu 'O a Mac v příjmení. Rodů které mají vlastní banshee je více jak 180 (Lysaght P. , 2020). Výskyt u jiných než irských rodin je vzácný, ale není neslýchaný. Uvádí se že pokud banshee předznamenává smrt někoho, kdo má prokazatelně anglické předky, překvapí to i samotné svědky. Koncept banshee která sleduje určitou rodinu, je do určité míry otázka společenského statusu sledovaného jedince. Pokud někoho revenant sleduje, je to důkaz, že jeho rodina má historické vazby na Irsko. Jsou zaznamenány i svědectví lidí, kteří když slyšeli banshee, tak byli v klidu, jelikož věděli, že jejich rodinu banshee nesleduje.

Banshee se nejčastěji zjevuje u vodních toků. Podle pověstí může být usazena na mostu, či na říčních kamenech u brodu. Některé pověsti ale uvádí i výskyt u lesních porostů a mezi kterými značili hranice jednotlivých vesnic. Tato místa spolu mohou souviset, protože řeky byly v mnohých případech hranicí, kde území jedné vesnice

¹¹ Banshee je ve většině příběhů pouze slyšet.

končilo a druhé začínalo. Celkově by to tedy nahrávalo symbolice banshee, jako bytosti, která žije v liminálním prostoru (Gedžiūtė, 2014). Bytosti, která nejen že žije v nějakém hraničním prostoru, ale která i svým vlíím původem spojuje božskou a lidskou podstatu. Aby příkladů banshee jako liminální bytosti nebylo málo, je zde i jasná spojitost s životem a smrtí. Právě banshee totiž oznamuje smrt člověka a podle některých pověstí, převádí duši zemřelého k duším jeho předků. V souvislosti s místem výskytu, je ale nutné zdůraznit, že křik banshee se může nést celou vesnicí a chová se velmi nepředvídatelně. Typicky je však v okolí domu zesnulého, křik nejsilnější.

V závěru, je tu prvek osamocenosti. Představa, že existuje mnoho banshee a každá rodina má svojí, je asi nejrozšířenější. Banshee je ale vždy viděná sama a nijak se svými protějšky nesesetkává. Výjimkou je příběh z county Galway, ve kterém je popisovaná skupina banshee, která sbírá ostatky mrtvých vojáků. V anglickém přepisu, původně irského textu, se o skupině píše takto:

„...a když padla noc, viděl velký dav banshee, které přicházely a sbíraly lebky mrtvých. Lebky pak hromadily a každá banshee nařikala za své lidi.“ (Lysaght P. , Irish Banshee Traditions: A Preliminary Survey, 1976)

Tato pověst vypráví o bitvě z roku 1798. Dá se předpokládat, že svědectví o tom, že na bojišti byla viděná skupina banshee, je spojována s truchlením za smrt mnoha mužů z Irska. Vzhledem k ojedinelosti tohoto příběhu, se ale budeme držet toho, že banshee vystupuje jako osamělá bytost.

Vybaveni těmito znalostmi, můžeme definovat naši banshee takto: *Ženský revenant oblečený v oděvu starší ženy, jejíž pláč či křik, je slyšet po celé vesnici a předznamenává smrt člena irské obce. Působí, jako zvěstovatel smrti v rodině, která má historické vazby na půdu v Irsku. Běžně, je pak viděná osamocená a oblečená do prostého oděvu venkovské ženy s dlouhými vlasy a bílým pláštěm.*

4 Komparace banshee a bílé paní

4.1 Motivy k srovnání

4.1.1 Poslové smrti

V obou případech, jak v případě bílé paní tak i banshee, jsou okolnosti zjevu spojené se smrtí. Ve střední Evropě můžeme o bílé paní s jistotou tvrdit, že jde o ducha ženy která zemřela a nyní se zjevuje jako bílá paní. Zjev banshee a především pak její křik, je zase nezaměnitelným znamením, že zemřel člen komunity. U bílé paní víme, z práce jezuitů a lidových písmáků, že zjevení předznamenávalo smrt, či narození. Zde vidíme drobný rozdíl, ačkoliv obě postavy předznamenávaly smrt, jedna oznamovala právě proběhlou smrt a druhá byla znamením smrti, která teprve přijde. Pak je tu samozřejmě skutečnost, že banshee byla vždy poslem smrti, kdežto bílá paní byla i poslem narození nového dítěte. Poslem zrození nového života, byla bílá paní ve chvíli, kdy nosila bílé rukavičky. Známý případ bílé paní, jako posla života, je pak případ narození Petra Voka (Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl třetí Budějovsko, 1994). Tento případ, je ale spíše ojedinělý a v oblasti střední Evropy, je bílá paní spíše symbolem smrti a vzpomínkou na tragédii.

4.1.2 Spojení se šlechtou

Ze všech pověstí, které jsme představili v kapitole o bílé paní, je naprosto evidentní spojení šlechty a pověstí o bílých paní. Můžeme to vidět, jak na příbězích samotných, kdy je ve většině případů, bílá paní duchem zesnulé šlechtičny. Šlechtický původ bílé paní, ale není pravidlem, jak to vidíme v případě pověsti o Adlétě. Zjevení bílé paní na hradech, podhradích a zámcích, ale pravidlem už je¹². Když už pověsti není bílá paní šlechtičnou, vždy je nějakým způsobem s aristokracií spojená. V případě Perchty se dá mluvit i o určitou formu reklamy až propagandy; pověsti s Petrem Vokem fungují jako důkaz o výjimečnosti dané osoby. Je to totiž právě Petr Vok, který je pod ochranou bílé paní.

¹² Během rešerše pro tuto práci, jsem nenalezl případ, kdy by se bílá paní zjevovala mimo šlechtická sídla, ale vzhledem k povaze pověstí a množství záznamů o bílé paní, to není zcela vyloučeno. Můžeme ale s jistotou tvrdit, že takové případy jsou v menšině. Jedním z příkladů je Popelka Biliánová – Pověsti vyšehradské, a jiné. Zjevuje se také u vodních ploch jako jsou studánky a studny. Její identita je nejasná, někdy interpretována jako kněžna Libuše či mariánské zjevení.

Dále můžeme vidět, že pověsti o bílé paní jsou široce rozšířené po celé střední Evropě. V Čechách je pak obzvlášť těžké najít hrad či zámek, který by neměl vlastní pověst o bílé paní. Vidíme tedy, že mít „vlastní bílou paní“ bylo a je pro mnohé hrady otázkou statusu. Velmi dobře to ilustruje situace hraběnky Kunigunde, o které jsme psali v kapitole o německé bílé paní. Ta totiž převzala mnohé znaky od bílé paní Perchty a naopak. Pravděpodobnou příčinou tohoto jevu, o kterém píše B. Lánová je napojení Rožmberků na šlechtu v jižním Bavorsku. (Lánová, 2020) Známe je též spojení o kterém píše J. Grimma, ten popisuje v knize *Deutsche Mythologie* Berchtu, germánskou bohyni která je spojována s bohyní Holdou. Berchta je podle všeho jiným názvem pro Holdu, bohyni zemědělství a domácnosti. Díky tomu vidíme, že mít vlastní „ochránkyni rodu“ bylo pro šlechtu v 15. a 16. století¹³ důležité. Zůstává ale otázkou jaký vliv, měl na rozšiřování těchto pověstí turistický průmysl a zdali nejsou některé pověsti způsob, jakým se vlastník snaží zvýšit atraktivitu dané stavby.

U banshee propojení se „šlechtou“¹⁴, není tak evidentní. Víme, že banshee sleduje konkrétní rodiny, tyto rodiny mají historické vazby na Irsko a dá se tudíž předpokládat, že šlo o majitele pozemků v Irsku, nebo minimálně o zámožné lidi. Určitá exkluzivita, koho banshee sleduje, je ale nesporná. Bílá paní, je v tomto ohledu podobně exkluzivní, i když se zjevuje i obyčejným lidem. Jak jsme již psali v předchozí kapitole, skutečnost že vaši rodinu sleduje banshee, je otázkou statusu. Jedinec, může být na to, že nad jeho rodinu drží ochranou ruku banshee, hrdý. Vypovídá to totiž o tom, že i když on samotný není majetný, jeho předci v minulosti byli. Banshee je ztělesněné propojení země, kde daný člověk žije, s jedincem samotným. Toto spojení může v malé komunitě, nebo i celé obci, pak vytvářet pocit pospolitost a pomáhá tvořit identitu jedinců. Podobně jako tomu bylo u šlechtických rodů a jejich sídel, na kterých strašila bílá paní. I pro šlechtické rody, byla bílá paní určité ztělesnění privilegia „být ochraňován nadpозemskou mocí“.

Spojení mezi určitou formou nadpřirozena a světské mocí, bylo výrazným hybatelem politického a sociálního života již od antického Řecka. Středověkým vládcům v Evropě, bylo žehnáno papežem a bylo vytvářeno určité symbolické „schválení“ daného vladaře bohem. Když se tak chtěl Jindřich VIII. politicky vymezit

¹³ Právě z tohoto období, máme záznamy o propojení Rožmberků a šlechty z jižního Bavorska.

¹⁴ V čerpaných zdrojích, se mluví pouze o lidech „pravé irské krve“, není zmiňována přímo šlechta. Nicméně z kontextu je jasné, že tím je myšlená obdoba šlechty v Evropě. Jednalo se o dominantní vyšší třídu, sestávající z významných válečníků a vzdělavců, mezi které pravděpodobně patřili druidové.

proti moci papeže, nejednalo se pouze o politický akt, ale byl to také spouštěč vytvoření anglikánské církve, která uznávala anglického krále, jako zástupce boha na zemi. Symbolismus tohoto typu, pak můžeme vidět i v případě nadpřirozených bytostí. Vidíme to např. u mořské panny, která byla vyobrazována na mnohých erbech anglických rodů a nejen jich. Ta samá mořská pana, je i na oficiálním erbu města Varšavy¹⁵. Stejně tak, se i na erbech německých rodů objevuje meluzína se dvěma ocasey. Mořské panny nejsou jediným příkladem. Nadpřirozené bytosti v podobě draka – Wales, jednorožec – Skotsko, bazilišek – symbol bavorského Itzgrund, ti všichni jsou deklarací určité vlastnosti, které si daná země/město/rod přisvojuje. Vládnoucí vrstva a úřední moc ve středověku, byly tedy inspirovány nadpřirozenými bytostmi natolik, že jimi chtěly být i reprezentováni. Stejně tak banshee a bílá paní mohly, být určitým symbolem, kterým mohla být komunikována zpráva. V kontextu naší banshee a bílé paní se nabízí zpráva, „My kdo jsem sledováni ženským revenantem jsme odlišní od ostatních. . Sociální aspekt nadpřirozených bytostí, ale nelze zcela popřít a je otevřený antropologizující interpretaci.

¹⁵ Je otázkou, jestli je „Syrenka“, jak je bytost na Varšavském znaku nazývána, mořskou paní, sirénou, sladkovodní meluzínou anebo samostatnou bytostí.

4.1.3 Podoba

Fyzická podoba bílé paní je velmi přímočará: Žena oděná v bílém. Ale ani u ní není vše tak jednoduché, jednotlivé verze pověstí, se sice shodují v bílém oděvu, ale jsou buď velmi vágní co se typu oblečení týká, anebo navzájem si odporující, co se doplňků týká. Jak již bylo několikrát v práci zmíněno, bílé a černé rukavičky, jsou jedním z těchto doplňků. Ve většině pověstí nejsou rukavičky vůbec zmiňovány. V několika případech jsou ale ústředním tématem, jelikož je to právě barva těchto rukaviček, která určuje, jestli je bílá paní symbolem života, či smrti. Podle některých pověstí, se má revenant zjevovat s kónickým kloboukem a závojem. Kloboukem je pravděpodobně hennin, nebo také burgundský čepec, který byl v móde ve 14. a 15. století po celé Evropě. Burgundský čepec se stal ikonickým symbolem bílé paní. Tuto ikoničnost lze ale stěží přičítat pověstem samotným, ale spíše prezentaci bílé paní v populární kultuře. V roce 1965 byl natočen snímek „Bílá paní“ od režiséra Zdeňka Podskalského, ve kterém se herečka Irena Kačírková objeví v roli bílé paní s burgundským čepcem na hlavě. Většina moderních prezentací v podobě, obrázků, panenek a dětských hraček se pak také objevuje s tímto ikonickým čepcem. Jestli je zdrojem moderní inspirace právě film z roku 1965, nebo jiné dílo, se v rámci rešerše nepodařilo zjistit. B. Lánová ve své práci zmiňuje, že bílá paní má nosit oděv klarisek¹⁶, mělo se prý jednat o dlouhý bílý kabát, zástěru a čepec (Lánová, 2020). Zde se ale nepodařilo ani ověřit, jestli tento popis odpovídá dobovému oděvu klarisek. Moderní liturgický oděv sester sv. Kláry má, totiž černou a kornet typicky bílou barvu.

U banshee, se oproti tomu nesetkáváme s tak přesným popisem. Většina příběhů zaznamenávající výskyt banshee, se opírá především o křik, který banshee vydává. Když se příběhy zmiňují o tom, jak banshee vypadá, často si příběhy z jednotlivých county, protirečí. Týká se to pak především věku banshee. Z analýzy provedené v knize *The Banshee: The Irish Death Messenger* jsou příběhy zobrazující banshee jako mladou ženu v menšině. Příběhy, které mluví o banshee, jako o mladé ženě, mají společný znak a tím je popis banshee jako krásné. Existuje tedy zde přímá korelace s popisem „krásná“ a s popisem jako „mladá žena“. Příběhy, se ne vždy odvolávají na krásu napřímo, ale vychází to z popisu ve kterém banshee má žluté či zlaté vlasy. V kontextu irského stereotypu krásy, jsou dlouhé blondáté vlasy vnímané jako znak krásy (Lysaght P. , *The Banshee: The Irish Death Messenger*, 1986). Svědectví z county Mayo doslova říká:

¹⁶ Jeptišky řádu svaté Kláry.

„Byla to nádherná žena s bílým pláštěm a dlouhými zlatými vlasy.“ (Lysaght P., *The Banshee: The Irish Death Messenger*, 1986)

Tyto popisy mohou být projev určité erotiky v lidové kultuře. Příběhy krásy a podrobného popisu znaků, které jsou v kultuře vnímané jako přitažlivé, by samy o sobě, nebyly příliš dobrý důkaz. Banshee, je obecně vzato vnímaná jako symbol posla smrti a dá se předpokládat, že právě proto, je spojována s vysokým věkem. Příběhy, které jí nepopisují jako starou se tedy nesou v úplně jiném duchu a spíše než příběhy, o blízkém setkání se smrtí, jsou to příběhy mužů, kteří se setkali s nadpřirozeně krásnou ženou vílího původu. To se dá interpretovat, buď jako snaha o zlepšení sociálního statusu ve společnosti, tedy to že o vás projevuje zájem nadpřirozená žena. Tato interpretace je ale, byť opodstatněnou, tak pouhou spekulací. Podobného závěru bychom ale mohli dosáhnout, když bychom bytosti prohodili a tvrdily, že bílá paní také není popisovaná jako stará, přes to je ale vždy spojována se smrtí. Domnívám se tedy, že tento závěr by nereflektovat skutečnost, že bílá paní je konzistentní v popisu pokročilého věku i oděvu, kdežto příběhy popisující banshee, jako krásnou, jsou v menšině. Zároveň i když příběhy nejsou explicitní, je popisu banshee v takových příbězích věnována mnohem větší, pozornost než v českých pověstech. Což by byl další projev snahy, zvýšit sociální status vypravěče. Důležité je zde také zmínit existenci bytosti *baobhan sith*, což je nadpřirozená bytost ze skotského folkloru. Této bytosti jsou často připisovány vlastnosti jako dlouhé vlasy, bledá pleť a schopnost na sebe brát podobu vrány. Všechny tyto vlastnosti jsou spojovány také s banshee, nemluvě o výrazné nápadnosti jména. Nabízí se tedy interpretace že bytost *baobhan sith*, která je také občas zaměňována za succubu, upíra či vílu, je v Irsku zaměňována za banshee. Nepodařilo se bohužel dohledat, že by nějaký z respondentů z výzkumu P. Lysaght tuto spojitosti sám odhalil.

Když se odpoutáme od banshee – mladé ženy, zůstává nám tu častější popis. Tedy banshee, jako drobná stařena s dlouhými vlasy. Zde je dobré upozornit na to, že dlouhé vlasy, jsou konzistentní napříč všemi příběhy. Toto A. Gedžiūtė ve své práci o ženské projekci smrti v keltských mýtech, interpretovala jako projev znaku keltské kultury. Doktorka poukazuje na to, že v keltských příbězích, je často žena s větším množstvím ochlupením – dlouhé vlasy, řídký knír, ochlupení rukách a nohách, spojována se smrtí či s nadpřirozenem. Ve své práci, to demonstruje hned na několika příbězích, mimo jiné i na příběhu o ošklivé babizně a Diarmaidovi. V tomto příběhu, babizna s vlasy až po paty, nabídne Diarmaidovi teplo pod svojí příkrývkou. Ve chvíli, kdy hrdina překoná svůj odpor a ulehne s babiznou, změní se babizna na krásnou ženu

a za hrdinu se provdá. Příběh ale končí tragickou smrtí Diarmaida, poté co babiznu podvede (Gedžiūtė, 2014). P. Lysaght nabízí alternativní vysvětlení a to, že ženy, které se věnovaly profesionálnímu truchlení nosily tradičně rozpuštěné vlasy. Vzhledem k tomu, že podle některých příběhů původ banshee leží v ženách živící se truchlením, je dobré na tuto skutečnost upozornit.

Ve verzích, kdy je banshee stařenou, mají vlasy bílou, šedivou či černou barvu, ale objevují se i příběhy s hnědými či zrzavými vlasy. Příběhy mnohdy barvu vlasů vůbec nepopisují, a to kvůli nedostatku světla (Lysaght P. , *The Banshee: The Irish Death Messenger*, 1986).

V tomto porovnání, je zřejmé že dlouhé vlasy, by mohly být určitým spojovacím znakem mezi bílou paní a banshee. Toto spojení ale není příliš silné, jelikož bílá paní má vlasy skryté pod závojem, kdežto banshee je má viditelně rozpuštěné. Je zde důležité také zmínit, že když má banshee bílý plášť, nemá nasazenou kapuci, která byla neodmyslitelnou součástí každého pláště. Vypravěč buď chtěl zdůraznit délku, či barvu jejích vlasů nebo by nasazená kapuce, nedávala smysl v kontextu příběhu, ve kterém si banshee češe vlasy. Existují ale i výjimky, a to když je banshee popisována jako s čepcem, který byl symbolem vdané ženy. Tyto příběhy jsou ale v naprosté menšině. Opět je dobré zde zmínit že ačkoliv příběhy, kdy má bílá paní zakrytou hlavu čepcem či závojem, jsou časté, objevují se i záznamy o bílé paní, která chodí po nádvoří s dlouhými rozpuštěnými vlasy. Jak popisuje i Karel Březina na příběhu z hradu Hazmburk. Po jedenácté hodině se zde objevuje postava dívky s rozpuštěnými vlasy a je slyšet, její žalostný nářek (Březina, 2007).

Tato podkapitola by se dala shrnout tím, že ačkoliv bychom byli schopní najít příběhy kde banshee a bílá paní jsou popisovány téměř naprosto shodně, můžeme ale najít příběhy, kde banshee a bílá paní, nemají absolutně nic společného, co se podoby týká. Tak jak jsme si ale nadefinovali bílou paní a banshee my, můžeme tvrdit že *většina příběhů se shodne na bílém oděvu, který obě bytosti nosí*. U bílé paní jsou to pak především šaty a u banshee její plášť. Také můžeme říct, že i když už je bílá paní vyobrazená s viditelnými vlasy, jsou tyto vlasy dlouhé, stejně jako u banshee.

4.1.4 Dříve jsou vidět než slyšet

Jak již bylo řečeno, projevy banshee jsou primárně zvukové a až sekundárně vizuální, těmto jevům jsme se věnovali, již v podkapitole *definice banshee*. Bílá paní, však není tak jednoznačně vymezená. Většina českých pověstí a vyprávění se věnují

především původu bílé paní, součástí toho je pak především vizuální popis. Tam kde bílá paní vybočuje z formule, je když se zjeví se svazkem klíčů. Chřestění klíčů se pak ozývá celým hradem a je vysvětlen marnou snahou nalézt správný klíč, aby bílá paní mohla odejít ze svých komnat. Ve svém prokletí, je bílá paní nucená bloudit hradem navždy. V tomto případě se dá říct, že zde není nic, co bychom mohli porovnávat či analyzovat. Vzhledem k naší definici¹⁷ bílé paní, se nedá tvrdit, že by zvukové projevy byly natolik významné, aby se jednalo o prvek rozdělující irského a středoevropského revenanta.

Za zmínku stojí vyprávění o meluzíně. Právě s meluzínou, bývá bílá paní zaměňovaná. Pláč meluzíny, můžeme podle pověstí slyšet na mnohých hradech. Toto skučení a hvízdání, se stalo v českých zemích synonymem pro hučení větru v komíně či na půdě. Toto je velmi dobré vodítko, spojující českou nadpřirozenou bytost s banshee, ale vzhledem k omezení této práce, se budeme muset spokojit pouze s konstatováním, že banshee má, co se zvukových projevů, blíže k meluzíně než k bílé paní. Zároveň i když je meluzína s bílou paní často zaměňována a obě mají mnoho společných znaků, nejedná se o dvě stejné bytosti.

¹⁷ A v tomto bodě, se naše definice shoduje s definicí doktorka Luffera. (Luffer, 2014)

4.1.5 Reprezentace v umění

Ve srovnání těchto dvou bytostí, nám může pomoci i reprezentace banshee a bílé paní ve vizuálním umění. Na obrazech a nákresech je banshee zobrazována jako stařena u lesa či vody viz obr. č. 3. To by korespondovalo s nejrozšířenější představou

Obrázek 3 - Banshee od Thomase CroftonaCrokera, 1825 ©PublicDomain

o banshee. Na obrazech z 21. století, si ale můžeme všimnout, že se zobrazení banshee změnila. Čím dál tím víc autorů, zobrazuje banshee jako mladou ženu s bílými vlasy. Tento trend je možné vypožorovat napříč médii. Velkému rozšíření do podvědomí veřejnosti, vděčí banshee mimo jiné i počítačové hře World of Warcraft, kde se objeví hned několik banshee a jsou integrálně zakomponované do příběhu hry. Tato počítačová hra, ale upevňuje trend mladé a krásné banshee. Zároveň, naprosto jasně vymezuje banshee jako nemrtvého revenanta. Druhým, nejčastějším vyobrazením, je banshee jako monstrum. Tento trend, je možné vypožorovat především ve filmech, kde je ženský revenant zobrazován, jako žena v pokročilém stádiu rozkladu se smrtícím křikem. Tento typ je možné vidět především v žánru hororů.

Obraz bílé paní v malířství, se také postupem let měnil, je zde ale několik zásadních rozdílů oproti banshee. Prvním rozdílem je zjevování bílé paní. Tento trend vidíme u bílé paní Rožmberské, kde na hradu a zámku Český Krumlov, můžeme vidět její obraz. Na tomto obraze, by měla být Perchta z rožmberka, která se stala vzorem pro bílou paní. Podobný obraz, můžeme ale najít i u polské Teofilie z Działyńskich viz obr. č. 4. Na Teofilii a Perchtu se váže pověst, podle které mají bílé paní vystupovat z obrazu a bloudit chodbami hradů. V moderním umění, ale bílá paní strádá. Již byl v této práci zmíněný film Zdeňka Podskalského, většina děl podobu bílé paní z filmu převzala a je to právě bílá paní s burgundským čepcem, se kterou se můžeme setkat

*Obrázek 4- Teofila z Działyńskich od Antoine Pesne
©PublicDomain*

v moderních pohádkách. V tomto srovnání vidíme, že se banshee dočkala osobní renesance a na lidový motiv plačícího revenanta předvídajícího smrt, navázalo nespočet umělců a dále tento koncept rozvíjí. U bílé paní lidová tvořivost nepostupuje takovým tempem. Moderní reprezentace bílé paní je, velmi věrná předloze a lidovým pověstem.

4.2 Tabulka srovnání

Znak	Banshee	Bílá paní
Pohlaví	X	X
Vysoký věk	X	-
Bílý oděv	X	X
Křik	X	-
Rozpuštěné vlasy	X	-
Pokrývka hlavy	-	X
Vázané na konkrétní rod	X	X
Osamocenost	X	X
Zjevuje se na hradech	-	X
Zvěstovatel života	-	X
Zvěstovatel smrti	X	X
Hřeben	X	-
Známá identita	-	X

V tabulce můžeme vidět, že z celkového počtu 13 znaků má banshee a bílá paní společných 5 znaků, můžeme tedy říct, že mají 38,5 % shodu.

Jak je zřejmé z předchozích kapitol, pro obě bytosti by bylo možné vytvořit model, ve kterém bude shoda 100 %. Takový model, by ale odpovídal pouze velmi okrajovým případům a nebyl by reprezentací dominantních motivů spojených s touto démonickou bytostí, tak jak je popsána ve většině zdrojových svědectví a pověstí.

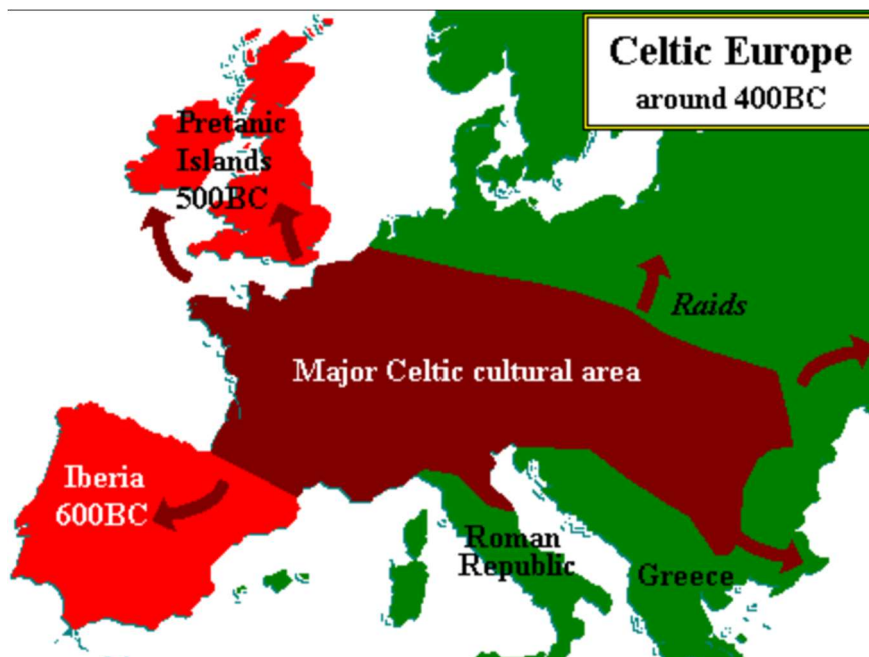
4.3 Původ společných znaků

Kromě samotné analýzy znaků chceme dedikovat prostor i reflexy těchto společných znaků. Tyto reflexe jsou vysoce spekulativní a jejich cílem je spíše vytvořit materiál k diskusi než aparát k jejich nezpochybnitelnému zodpovězení.

4.3.1 Keltské propojení

V této kapitole se pokusíme zodpovědět, zda existují společné kořeny, které by vysvětlily podobnosti a stejné znaky obou stvoření, a pokud ano, jaké.

Jedním z možných vysvětlení jsou společné keltské kořeny. Keltové pochází ze střední Evropy, konkrétně pak z území dnešních Čech, Rakouska, Střední Francie a Středního Německa viz obr. č. 5. Původ Keltů, pak můžeme najít v oblasti Solné komory v Rakousku, kde byly nalezeny pozůstatky jejich činnosti. Především pak pozůstatky činnosti spojené se zpracováním železa. Keltové do Irska dorazili kolem 5. století př. n. l. a nahradili Irskou kulturu doby bronzové. Výhodou kterou měli oproti domorodým obyvatelům, byly právě železné nástroje a zbraně. O keltech se často mluví v souvislosti s loupežnými nájezdy, které pořádali na své sousedy. Dá se tedy předpokládat, že se v Irsku začali usazovat po nájezdech proti kmenům, které byly technologicky pozadu.

Obrázek 5 - Mapa keltské migrace v Evropě © www.irelandstory.com

Kromě znalostí si do Irska přivezli i svoji kulturu a jazyk. Irsko, je dodnes, poslední baštou keltské větve indoevropské jazykové rodiny, vedle Skotska, Walesu, ostrovu Mann, Cornwallu a francouzské Bretaně. Nabízí se tedy otázka, jestli keltská kultura nějak ovlivnila pověsti o bílé paní ve střední Evropě a jestli podobným způsobem ovlivnila i příběhy o banshee.

Jedním z prvních znaků k analýze, je pohlaví. Bohyně smrti byly v keltské mytologii hojně zastoupeny. Již byla zmíněna bohyně *Badbh*, tedy bohyně války a smrti. Daleko známější, je ale bohyně *Morrigan*. *Morrigan* byla tedy spojená především s britskými ostrovy a patří i k významným postavám artušovských legend. Bohužel o *Morrigan* nenacházíme žádné zprávy na kontinentální Evropě a je spojována především s legendami *Tuath de Dana*. Stejný problém nastává i bohyně *Agrony*. *Agrona* je pro změnu spojována s uctíváním v oblasti Skotska, podél řeky která nese její jméno. A pak je tu bohyně smrti Hel, jež byla uctívána na kontinentální Evropě, ta svůj původ nachází v *Poetické eddě* či též *Saemundově Eddě*, která pochází z Islandu, který byl kolonizovaný Dánskými nájezdníky. Neexistuje tedy spojení Hel s keltským pantheonem.

Faktem je, že koncept bohyně smrti byl sice hodně rozšířený, ale najít bohyni která by byla přítomná zároveň v Irsku a zároveň ve střední Evropě je velmi těžké. Mark Cartwright nastínil ve svém článku *The Ancient Celtic Pantheon* (Cartwright, 2021) možné vysvětlení. Podle něj, se keltský pantheon skládal z více jak 400 bohů a bohyň. Tito bohové, ale nebyli univerzálně uctíváni po celé Evropě. Často se jednalo o

regionální bohy a bohyně (tamtéž). S příchodem křesťanství většina bohů zanikla a u řady z nich, se nám ani nedochovaly záznamy které by je popisovaly. Psané záznamy, nebyly mezi Kelty tak běžné jako např. v antickém Řecku či Římě o jejichž pantheonu, máme daleko lepší záznamy.

Záchranou, nám může být bohyně *Berchta* nebo také *Perchta*. Pozornému čtenáři, asi neujde spojení se jménem bílé paní z Rožmberka Perchtou. *Berchta* je překládáno jako „zářivá“, ale Eugen Mogk ve svém díle *Germanische Mythologie* (Mogk, 1906) uvádí, že původ jména *Perchta* vychází spíše ze slova *pergan*, což znamená „skrytá“ či „zkrytá“. *Berchta* je bohyní spojenou s Vánoci a je ochránce žen a dětí. Obecně pak vystupuje, jako liminární bohyně, která na jednu stranu ochraňuje na druhou stranu vymáhá společenské tabu smrti. *Berchta* totiž měla kontrolovat mladé ženy, jestli dokončily svoji každoroční povinností předení. Pokud dívka neupředla dost příze, čekala jí smrt. Mezi *Berchtou* a českou *Perchtou*, existuje spojení v podobě vaření sladké kaše. Bohyně měla na Vánoce rozdávat hodným dětem sladkou kaši. Tento motiv se objevuje, jak u bílé paní Teofilie z Polska, tak i u bílé paní z Telče o které píše i August Sedláček (Sedláček, Historické pověsti lidu českého, 1998). *Berchta* by také měla být součástí divokého honu (Karennane, 2021). Divoký hon je folklorní motiv, který se objevuje především v oblasti severní Evropy. Tohoto honu, se měly účastnit duše zemřelých, elfové, valkýry, ďáblové, ale také bohové jako byl Odin či velšský král víl Gwynap Nudd. Podle J. Grimma, který motiv divokého honu rozšířil, byl tento hon znamením smrti, či blížící se katastrofy v podobě morové rány (Grimm, 1882). Vzhledem k tomu, jak moc je pověst o divokém honu rozšířená, je otázka, zdali toto spojení víl na britských ostrovech a německé bohyně v jednom folklorním motivu, více nevypovídá o propletení folklorních motivů napříč Evropou, než o spojení banshee a bílé paní.

Pokud existují nějaké společné kořeny pověsti o banshee a bílé paní, pak tyto kořeny budou spíše na bázi kulturních vzorců než na bázi spojení s konkrétní bohyní. Mezi tyto vzorce, může patřit spojení – zahalení jako předzvěst, že se má člověk mít na pozoru. Dalším vzorcem, může být již zmíněná míra ochlupení, jak je zmíněno v podkapitole o podobě banshee. Snaha bílé paní zakrýt svoje vlasy, může být vnímána, jako snaha ukázat, že bytost je nadpřirozeného původu. Dlouhé vlasy bílé paní, pak mohou být důkazem o jejím spojení se smrtí. Vlasy ale byly pro ženu ve středověku také odznakem statusu. Ostříhané vlasy byly symbolem hanby a byl to jeden ze způsobů ponížení, ke kterému docházelo během čarodějných procesů. V průběhu života ženy se pak podoba vlasů také lišila, svobodné ženy nosily vlasy

rozpuštěné a vdané pak sepnuté či pod schované pod šátkem. Tyto kulturní normy se v průběhu let a napříč kulturami velmi lišily a to co byla norma pro irské kelty ze 7. století př. N. l. velmi pravděpodobně neplatilo pro šlechtičny ve střední Evropě ze 14. století.

Všechny tyto kulturní vzorce, jsou ale přinejlepším čistou spekulací. Je ale důležité zůstat otevřený možnosti, že se v budoucnu nějaké spojení najde. Po podrobnější analýze keltských bohů by snad bylo možné nalézt bohyni, která by byla uctívána jak v Irsku, tak i ve střední Evropě. V takovém případě bychom mohli začít pátrat, jak tato víra ovlivnila mýtus ženských revenantů.

4.3.2 Křesťanství

Keltové nebyli jediní, kteří by měli vliv na vývoj Irska. Podobně jako Anglie, Skotsko a Britské ostrovy jako celek, bylo i Irsko ovlivněné invazí Římanů. Mezi 1. a 5. století n. l. byly irské ostrovy, známé jako Hibernia a ačkoliv se vedou spekulace o římské přítomnosti v Irsku. Nedá se pochybovat o vlivu, který měli především na rozšíření křesťanství v Irsku.

Jak již bylo nastíněno na počátku kapitoly o banshee, pověsti a příběhy o ženských revenantech, jsou křesťanstvím ovlivněné pouze nepřímo. Víra v existenci „životu po životě“ není exkluzivní pro křesťanství, ale tuto víru bezesporu formovalo. Velmi dobře, je vidět vliv křesťanství na jiných revenantech jako jsou upíři, utopenci a v neposlední řadě i samotný Ježíš Kristus. Je nepravděpodobné, že by si na základě svého mýtu o úmrtí a povstání Ježíše Krista, vzalo křesťanství za cíl ovlivnit pohled na ostatní revenanty, ale vliv, který má koncept zmrtvýchvstání, se nedá upřít. Důvodem, proč křesťanství mělo vliv na naši představu o umrlcích, jsou pohřební rituály. Jestli jsou děti které zemřou nepokřtěné, schopné dostat se do nebe, je předmětem teologických debat dodnes. Podobné myšlenky stály i za vysvětlením, proč mrtví vstávají ze svých hrobů. Lidé, kteří nebyli řádně pohřbeni, či byli před smrtí prokleti, jsou odsouzeni navždy kráčet po zemi. Ze všech zde přednesených pověstí je patrné, že bílá paní je tragickou postavou, která kvůli křivdám, které sama spáchala, jako tomu je v případě Teofilie, či křivdám které se na ní staly, jak je tomu v případě Adléty, nemůže dosáhnout poklidné smrti a je nucená strašit na hradech.

Křesťanská literatura, také bezesporu pomáhala tvořit kulturní normy středověké společnosti. Bílá paní má dokonce svůj protějšek v bezhlavém rytíři, na tento fakt upozorňuje jak doktorka Lysaght (Lysaght P. , The Banshee: The Irish

Death Messenger, 1986) tak i Marris Harris (Harris, 2017). Obě poukazují na spojení banshee a bytosti dullahan. Zároveň se nám spojení bezhlavého rytíře a bílé paní ukazuje i v pověsti o Teofilii. Nedá se tedy říct, že by revenanti byli záležitostí pouze žen, je ale očividné, že bílá paní zůstává rozšířenější. Je zřejmé, že tato rozšířenost mohla být ovlivněná společenskými normami středověké společnosti. Můžeme tak diskutovat o tom, jestli je skutečnost, že je bílá paní odsouzená strašit na hradě, ovlivněná faktem, že žena měla v období středověku menší společenské postavení než muž. Toto nižší postavení způsobuje, že se ženě dějí příkoří, kvůli kterým po smrti nedokáže nalézt pokoje. Tuto myšlenku by potvrzovaly příběhy o Rožmberské paní a bílé paní z Pernštejna. Proti tomu zase vystupují příběhy o Teofilii, bílé paní z Plessenbergu a do určité míry o bílé paní ze Spišského hradu. Tyto příběhy jsou příběhem žen, které byly za své zlé skutky, odsouzené k tomu strašit na hradě. Nabízí se ale otázka, jestli si takový osud ženy zasloužily. Možná tedy nejde ani tolik o příběhy samotné, jako spíše o skutečnost, že se nám tyto příběhy zachovaly. Banshee, která je podle vyprávění plačka, jež špatně dělala svojí práci.¹⁸ A bílá paní šlechtična, která v životě zažila strašlivé příkoří. Oba tyto příběhy, jsou silné kulturní narativy a o to silnější, že v hlavních rolích jsou ženy. Je možné, že důvodem proč se tyto příběhy těší oblibě je, že spojení ženy jako posla života a ženy jako předzvěst smrti, tvoří zajímavý protipól. Podobně jako hrdina, ze kterého se stane záporná postava, nebo mýty spojené s ohněm, který může být dobrým služebníkem i zlým pánem.

Když se ale vrátíme k otázce, jestli křesťanství ovlivnilo mýtus o banshee a bílé paní, můžeme s jistou mírou jistoty říct že ano. Nenašli bychom biblické spojení, ale spíše spojení se společenským postavením ženy, které křesťanství pomáhalo vytvářet a v určitých situacích i vymáhat.

¹⁸ Stejně pravděpodobné je ale vysvětlení, že banshee byla plačka, jež byla natolik dobrá ve své práci, že i po smrti slouží svému rodu.

5 Závěr

Hlavním cílem této práce bylo popsat koncepty démonických bytostí banshee a bílé paní a vytvořit jejich pracovní definici. Na základě obsahové analýzy vybraných vyprávění a pověstí, byly vytvořeny následující definice:

Bílá paní jako:

„Ženský revenant oblečený v bílém oděvu, který se zjevuje v místě neštěstí, zločinu anebo tragédie. Funguje jako ochránce rodu a jako zvěstovatel smrti anebo narození. Nejčastěji se zjevuje jako mladá žena s pokrývkou hlavy.“

A banshee jako:

„Ženský revenant oblečený v oděvu starší ženy, jejíž pláč či křik, je slyšet po celé obci a předznamenává smrt člena irské obce. Působí jako zvěstovatel smrti členů rodiny, která má historické vazby na půdu v Irsku. Běžně je pak viděný osamocený a oblečený do prostého oděvu venkovské ženy s dlouhými vlasy a bílým pláštěm.“

Dalším cílem, bylo vytvořit stručný souhrn vyprávění o obou bytostech a jejich analýzu. Tento cíl, byl dosažen pouze částečně, jelikož množství pověstí a vyprávění které se zabývají banshee a bílou paní, je nad rozsah zpracování pro bakalářskou práci. Pokusili jsme se tedy alespoň o metaanalýzu těchto pověstí. Jednotlivé pověsti jsme pak zmínili především pro účely popsání vnějších znaků obou bytostí, tak jak jsou reprezentovány v podobě motivů ve folklorních vyprávěních.

Posledním cílem pak byl pokus o zodpovědní výzkumné otázky, který by vysvětlil historické spojení mezi znaky, které mají obě bytosti společné. Odpověď není zcela jasná a definitivní; ačkoli bylo potvrzeno mnoho společných znaků, jejich původ je v několika případech spekulativní. Pokud mají společné znaky nějaké vývojové spojení, je to spojení buď nepřímé, nebo v tento moment neodhalené. Toto téma by vyžadovalo svůj vlastní výzkum většího rozsahu, který by spojitosti navržené v této práci potvrdil či vyvrátil.

Možnosti dalšího studia v této oblasti jsou velmi široké. Nabízí se srovnání konkrétní banshee s konkrétní bílou paní a interpretace kontextu pověstí, které o nich vyprávějí. Další se nabízí srovnání bílé paní německé a české. V tomto ohledu by bylo

zajímavé pozorovat regionální rozdíly a bylo by možné pátrat o původech společných znaků Weiss Frau a bílé paní. Velmi dobrá příležitost ke studiu, se nabízí při vytvoření dotazníku o bílé paní. V tomto dotazníku by bylo, podobně jako tomu učinila Lysaght v Irsku, možné získat konkrétní představu, o tom, co si lidé představí pod pojmem bílá paní. Také by bylo možné srovnat svědectví lidí, kteří slyšeli banshee a svědectví lidí, kteří viděli bílou paní. Tato samotná oblast studia by byla obrovskou studnicí znalostí nejen o bílé paní, ale mohla by sloužit k pozorování vývoje pohledu na démonické bytosti v České republice.

Kromě potenciálu dalších folklorních výzkumů je zde i potenciál pro obohacení kulturní antropologie. Díky analýze společných znaků vidíme, že bod *ochrany rodu* je univerzální napříč irsko – středoevropskou kulturou. To samotné by pro odborníka a ani řadu laiků nebylo žádným překvapením. Ačkoliv byl kulturně – biologický determinismus zpochybněn řadou autorů o jeho validitě se vedou akademické diskuse (Ellison, 2017) a je stále hybatelem politicko – kulturní diskurzu široké veřejnosti. Je tedy namístě se ptát, jak je ovlivněn pohled na ženského revenanta jako *ochránce rodu* postavením ženy a vnímáním ženy jako individuální osoby. Jak již bylo v práci zmíněno osud *strašit na hradě* může mít sice společenskou prestiž, ale pro osobu jako individuum to je trest velmi krutý. Jak pohled na tyto revenanty ale ovlivnila historie posledních 150 let boje za emancipaci? Byly vůbec hnutím nějak zasaženy a pokud nikoliv, není skutečnost že vyprávění o ženách, které jsou nadosmrti uvězněné a musí sloužit rodu dalším determinantem který ovlivňuje naše činy a způsob jakým uvažujeme o společenském postavením žen?

V analýze se nám též ukázal projev hrdosti na démonické bytosti dané rodiny /hradu/kraje. Je tento projev snahou hledání sebe identity dané rodiny či oblasti, nebo se jedná o určitý projev třídního rozdílu? To že na někoho dohlíží bílá paní či banshee je přeci projevem určité nadřazenosti. Vymezení bohaté šlechty proti ostatním je naprosto zjevné, ale co rodiny, které nejsou bohaté, ale přes to se chlubí tím, že je sleduje banshee. Jde o snahu zlepšení sociálního statusu? Stejně tak se můžeme ptát, jak byla bílá paní ovlivněná pozemkovou reformou z roku 1919 a nástupem průmyslovém kapitalismu, socialismu a tržního kapitalismu v moderních dějinách. Zde srovnání s ostatními zeměmi přímo volá o pozornost a můžeme vidět napříč jak/jestli byla bílá paní trivializovaná na pouhý objekt turismu, který podléhá kapitalizaci, proti původnímu pohledu jako symbol prestiže a výjimečnosti.

Seznam pramenů a literatury

Literatura

- Braunová, H. (2009).** *Českokrumlovské domy vyprávějí*. České Budějovice: Kopp.
- Březina, K. (2007).** *Přehled hradních a zámeckých strašidel, Čechy, Morava a Slezsko*. Brno: Littera.
- Crapanzano, V. (2016).** *Tuhami portrét maročana*. Praha: Univerzita Karlova.
- Gaiman, N. (1993).** *The Sandman: Fables & Reflections*. DC Comics.
- Gedžiūtė, A. (2014).** *Female projection in mythopoethics of death as reflected in celtic mythical stories, folktales and late medieval literature*. Vilnius.
- Grimm, J. (1882).** *Teutonic Mythology*. London: George Bell and sons.
- Harris, M. (2017).** *Celtic Superstitions of Death Within Irish Fairy Tales Featuring the Dullahan and Banshee*. San Marcos, Texas: Texas State University.
- Hybrantová, J. (2018/19).** *Proč se lidé přestávají loučit se zemřelými?* Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích Teologická fakulta, České Budějovice.
- Jirásek, A. (1959).** *Staré pověsti české*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jókai, M. (1970).** *Levočská Bílá paní*. Praha: Odeon.
- Jurman, H. (1990).** *Pernštejnský tis - Pověsti ze zubří země*. Brno: Petrov.
- Luffer, J. (2014).** *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: Academia.
- Lysaght, P. (1976).** *Irish Banshee Traditions: A Preliminary Survey*. Folklore of Ireland Society.
- Lysaght, P. (1986).** *The Banshee: The Irish Death Messenger*. Boulder, Colorado: Robert Rinehart Publishers.
- Mogk, E. (1906).** *Germanische Mythologie*. Leipzig: C.J. Göschen.
- O'Connor, A. (1986).** *The Banshee. The Irish Supernatural Death Messenger by Patricia Lysaght*. Folklore of Ireland Society.

Sedláček, A. (1994). *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl třetí Budějovsko.* Praha: Argo.

Sedláček, A. (1998). *Historické pověsti lidu českého.* Praha: Melantrichu.

Škápíková, J. (2012). *Velká kniha pověstí z našich hradů a zámků.* Praha: Československý spisovatel.

Stejskal, M. (1991). *Labyrintem tajemna aneb Průvodce po magických místech Československa.* Praha: Paseka.

Thompson, S. (1955). *Motif-Index of Folk-Literature.* Indiana University Press.

Tillesen, B. (2010). *Fairy Forts And The Banshee In Modern Coastal Sligo, Ireland.* University of Central Florida.

Vorel, P. (2012). *Páni z Pernštejna : vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy (2.. vyd.).* Praha: Rybka Publishers.

Yeats, W. B. (2010). *Fairy and Folk Tales of the Irish Peasantry.* Project Gutenberg

Internetové zdroje

Academic, 2000-2021. (17. 02 2022). *de-academic.* Načteno z Weiße Frau (Gespenst): <https://de-academic.com/dic.nsf/dewiki/1496911>

Britannica, T. E. (11. 3 2022). *Tuatha Dé Danann.* Načteno z Britannica: <https://www.britannica.com/topic/Tuatha-De-Danann>

Cambridge University Press. (26. 02 2022). *Revenant.* Načteno z Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/revenant>

Cartwright, M. (2021). *The Ancient Celtic Pantheon.* Načteno z World history encyclopedia: <https://www.worldhistory.org/article/1715/the-ancient-celtic-pantheon/>

Ellison, G. (2017). Biological determinism načteno z ResearchGate: https://www.researchgate.net/publication/318921355_Biological_determinism

Gnaś, H. (22. 02 2022). *Teofila Działyńska (Bílá pani) – čím si zasloužila být nazývána polskou legendou?* Načteno z Kronikidziejow:

<https://kronikidziejow.pl/porady/teofila-dzialynska-biala-dama-czym-zasluzyla-namiano-polskiej-legendy/>

Karennane. (8. 1 2021). *Who is Frau Perchta*. Načteno z GermanGirlInAmerica: <https://germangirlinamerica.com/what-is-frau-perchta-goddess-or-belly-slitler/>

Lánová, B. (2020). *Komparace pověstí o bílé paní v českém*. Diplomová práce, Univerzita Pardubice , Filozofická fakulta Kulturní dějiny Dějiny literární kultury, Pardubice. Získáno 14. 02 2022, z https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/76238/LanovaB_Bila_pani_MK_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lysaght, P. (31. 10 2020). Folklore Fragments Podcast - Episode 27: The Banshee (with Professor Patricia Lysaght). (U. c. Dublin, Tazatel)

McCoy, N. (2009). *Musical Islands: Exploring Connections Between Music, Place and Research*. Načteno z https://research-repository.griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/30483/62077_1.pdf

McKenzie, P. (24. 9 2019). *Irish Mythology: History and Legacy*. Načteno z ThoughtCo.: <https://www.thoughtco.com/irish-mythology-4768762>

Merriam-Webster. (2022). *revenant* . Načteno z Merriam-Webster dictionary : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/revenant>

Řezáč, R. (16. 8 2005). *Lednická bílá paní*. Načteno z hrady.cz: <https://www.hrady.cz/hrad-lednica-puchov/texty?tid=6972&pos=300>

Strelec, M. (17. 1 2011). *Levočská bílá paní – výstava odkrývá záhadu*. Načteno z vltava.rozhlas: <https://vltava.rozhlas.cz/levocska-bila-pani-vystava-odkryva-zahadu-5118276>

Szczypczyńska, A. (07. 09 2015). *Zamek w Kórniku. Romantyczna rezydencja z własnym duchem [Cuda Polski]*. Načteno z National geographic: <https://www.national-geographic.pl/artikul/cuda-polski-zamek-w-korniku>

Cizojazyčné resumé

This thesis focuses on the description and comparison of two popular mythical creatures known as revenants, specifically the Irish banshee and the continental European White Lady - German Weiss frau, Czech Bílá paní, Polish Biała Dama and Slovakian Biela pani. The first part of the thesis is dedicated to defining the aforementioned mythical creatures. The second focuses on comparative analysis of the two. The chosen criteria for the comparison are: gender, age, the colour of clothing, scream, hair, head covering, connection to a specific family, usage of a hair comb, and whether the identity of the revenant is known. It has been revealed that the revenants share 38.5% of the features chosen for comparison. In this thesis two possible explanations of the similarities are proposed. The first is a possible shared ancestor, a celtic goddess of death. The second one is common christian heritage which heavily emphasizes the position of revenants and women in society. However, it was not possible to confirm the proposed theories.